

Bulletin Nr 3, 2007

Innehållsförteckning

Att bli redaktör <i>Ingmar Oldberg</i>	2
Ordföranden har ordet <i>Irina Sandomirskaja</i>	2
Ryska författare dras till Sverige <i>Magnus Ljunggren</i>	4
Något om Ukrainas förhållande till Förintelsen och judarna <i>Ingmar Oldberg</i>	5
Torkan i Moldavien, sommaren 2007 <i>Andreas Johansson</i>	10
Recensioner:	
Återkomster av Lars Fredén <i>Disa Håstad</i>	11
Undergångens skuggor av Peter Handberg <i>Robert Larsson</i>	13

Att bli redaktör

Ingmar Oldberg, forskningsledare vid
Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI)

E-post: ingold@foi.se

Som bekant blev jag invald i Sällskapets styrelse i våras, och då Andreas Johansson i somras tillträdde ett spännande jobb i Moldavien, fick jag av styrelsen det hedervärda uppdraget att bli huvudredaktör för denna bulletin med Andreas som bisittare. Det skall bli roligt och spännande att förvalta arvet från Andreas, som vi alla bör tacka för hans insatser.

Jag är som bekant anställd vid FOI som Rysslandsforskare sedan många år, men har i år gått ner till deltidspension (40 %) så att jag får mera tid för mina speciella intressen. Före FOI (FOA) forskade jag i östeuropeisk historia i Lund och har egentligen ganska breda intressen ämnesmässigt och geografiskt, vilket kanske framgått bland annat av mina tidigare artiklar i denna bulletin.

Min ambition med bulletinen är att den skall förbli både ett informationsorgan för Sällskapets medlemmar och en bred samhälls- och kulturtidskrift med angiven geografiska inriktning. Jag tar alltså gärna emot bidrag från hugade medlemmar; skarpa analyser (helst utan noter), trevliga essäer, spännande reseberättelser, intressanta recensioner, kritik av tidigare artiklar, notiser, osv. En längre artikel på max 18 000 tecken kan få plats i ett nummer.

Samtidigt skall jag dels försöka höja bulletinens status genom att i samråd med styrelsen och medlemmarna till exempel

ge bulletinen ett riktigt namn, dels förbättra dess läsbarhet genom att med hjälp av datorkunniga kollegor undan för undan förbättra bulletinens layout. Kritik och förslag från medlemmarna välkomnas till min e-postadress.

Manusstopp för nästa nummer är den 15 december.

Ordföranden har ordet

Irina Sandomirskaja, professor, Södertörns högskola, E-post:
irina.sandomirskaja@sh.se

Jag vill tacka varmt alla som uttryckte ett moraliskt stöd för mig efter att jag blev vald till Sällskapets ordförande. Jag vill påpeka igen att jag är mycket medveten om den ära och det ansvar som detta innebär. Under tiden har jag ägnat mig åt att steg för steg lära mig konsten att vara Sällskapets representant. Ett stort tack till alla som ger mig hjälp.

I denna artikel skulle jag vilja rapportera om vårt arbete i organiserandet av ICCEES VIII:e världskongress i Stockholm 2010. Det är ett intressant men även krävande uppdrag som Sällskapet har åtagit sig. Viktiga steg har redan tagits i styrelsens förberedelser.

Under sommaren har Disa Håstad varit med på ICCEES regionala kongress i Berlin. Hon träffade tyska kollegor och diskuterade planer för samarbetet i framtiden. Ett beslut togs om att hålla regionala kongresser regelbundet mellan världskongresserna som äger rum vart femte år. Nästa regionala kongress planeras att hållas i Storbritannien år 2009 och blir en utvidgning av den årliga brittiska konferensen på Fitzwilliam College i Cambridge före påsk. Vi är inte

helt förtjusta i detta, men möjligen hinner de inte organisera den.

Petter Stålenheim och Disa Håstad har under tiden förhandlat om ett avtal mellan Sällskapet och kongressarrangören StoCon, vilket nu är nästan klart. Södertörns högskola och CBEES styrelse har vidare beslutat att från hösten 2008 bistå kongressarbetet med en tjänst som generalsekreterare för kongressen. Det betyder att utöver samarbetet med StoCon kommer kongressen att få ett väsentligt större, allomfattande administrativt stöd.

Under sommaren har jag träffat ICCEES exekutivkommitté för att informera om Sällskapets verksamhet generellt och om förberedelserna inför kongressen. Mötet med exekutivkommitténs ledamöter gick mycket bra. Intresset för Sällskapets verksamhet var stort, liksom viljan att veta mera om den forskning om Östeuropa och Eurasien som pågår i Norden. Den så kallade Scandinavian School i slavistik och östeuropeisk forskning är mycket respekterad inom den internationella universitetsvärlden, och världskongressen ses som ett lämpligt tillfälle för svenska forskare och forskare från övriga Norden att betona den regionala, nordiska identiteten inom studierna av området.

I syfte att bekanta sig närmare med svenska forskare och representanter för forskargrupper och forskarcentra planerar exekutivkommittén och medlemmar i ICCEES International Committee ett besök i Stockholm vid slutet av juni 2008. Styrelsen arbetar med att organisera detta möte.

För att engagera svenska forskare inför Världskongressen 2010 arrangerar Sällskapet i samband med sitt 10-årsjubileum en tvådagars förberedelsekonferens den 9-10 november 2007. (Se Sällskapets startside). Konferensens första

dag ägnas till en brainstorming bland lärare och forskare som arbetar inom fältet. Vi uppmanar alla att visa upp sitt arbete och hjälpa till med att utforma den blivande kongressens program genom att föreslå särskilt intressanta forskningsteman för paneler och rundabordsdiskussioner.

Konferensens andra dag är öppen för både akademiker och allmänheten. Då firar Sällskapet sitt 10-årsjubileum och samtidigt introducerar temat Eurasien för offentlig diskussion. Denna andra dag ägnas helt och hållet den emblematiske figuren Sven Hedin, Sveriges mest kända "euroasiat". Vi vill diskutera Hedins roll som en svensk kulturell hjälte och internationellt respekterad auktoritet; en man som i sina aktiviteter förenade 1800-talets vetenskapliga principer med 1900-talets geopolitik samt med en tidlös anda av äventyr på jakt efter upptäckter och ny kunskap. Vi tror att Hedins engagemang i öst är ett bra exempel på Sveriges moderna östpolitik och -kunskap, nyfikenheten på den stora Andre i öster samt de kontroversiella geopolitiska implikationerna. Vi söker pengar hos Svenska institutet och Riksbankens Jubileumsfond för att kunna genomföra ett mycket intressant program med många framstående svenska och internationella forskare som talare.

Vi är också medvetna om riskerna att på grund av de krävande förberedelserna för kongressen försumma Sällskapets ordinarie intressen som en ideell förening med sina egna mål och etablerade rutiner. Trots att vi ser konferensen i november som vårt största bidrag hittills till Sällskapets utveckling fortsätter vi med föreläsningar för Sällskapets medlemmar. Mötet i våras med Johan Molander, Sveriges ambassadör i Ryssland, var mycket givande, liksom samtalet i

september med Malcolm Dixelius om det sovjetiska landslaget i ishockey, där också bitar av hans tv-film ingick. I samarbete med Svenska Freds fick vi därefter lyssna på Madina Magomedova, ordförande för Tjetjeniens Mödrar. Vi planerar flera intressanta möten med experter, författare och journalister men tar mer än gärna emot förslag från er medlemmar om möjliga gäster att bjuda in.

För att vi ska kunna genomföra vår kongress behöver vi en ordentlig bredd på vårt sällskap. I andra länder är de flesta forskarna och lärarna medlemmar i den nationella kommittén (som Sällskapet är). Låt oss som en början var och en försöka värva en ny medlem! Ny medlemssekreterare är Disa Håstad och ansökan om medlemskap ska riktas till henne (disa@hastad.se). Styrelsen fattar sedan beslut enligt stadgarna.

Jag hoppas få se många av er på konferensen och jubileumsseminariet den 9-10 november!

Ryska författare dras till Sverige

Magnus Ljunggren, professor vid Slaviska institutionen, Göteborgs universitet

Ryska författare har alltid vurmat för Sverige. Det kulminerade kring förra sekelskiftet när Norden blev kult och Ibsen och Strindberg erövrade den ryska scenen.

Redan Vasilij Zjukovskij, Pusjkins lärare, såg till att besöka vårt land på 1830-talet. På Gripsholms slott mötte han spöken som han trodde fullt och fast på. Det gjorde bara Sverige än mer lockande.

Den store anarkisten Michail Bakunin var här i två omgångar 1863 och 1864. Vid det ena tillfället stannade han i fyra månader och fann sig utmärkt väl till rätta. Till saken bidrog nog att svenska liberaler föll platt för honom och inte minst betalade alla hans räkningar.

Anton Tjechov drömde mot slutet av sitt liv om att resa till Stockholm och hälsa på den beundrade Strindberg. Planerna var alldeles klara, men läkarna sade tyvärr nej.

Vladimir Pjast kom hit för att ta farväl av den döende Strindberg. Han fann, skriver han i memoarerna, att Stockholm hade kära drag av Moskva: det var visst Skeppsholmen som liknade Kreml.

Valerij Brjusov fann lämpliga medeltidsmiljöer i Visby 1906 under arbetet på sin roman ”Den brinnande ängeln”, den som Sergej Prokofjev senare gjorde opera av.

Andrej Belyj satt vid antroposofen Rudolf Steiners fötter på Ståthöga gård utanför Norrköping sommaren 1914 och betonade särskilt denna mäktiga upplevelse, vid randen av världskriget, när han så småningom ritade ett schema över sitt liv.

Nikolaj Gumiljov passerade Sverige våren 1917 och skrev genast två dikter om sin egendomliga hemhörighet i detta främmande land av ”sol och grönska”.

Ivan Bunin tackade ”Sveriges folk” för sitt Nobelpris 1933. Efter detta brukade han faktiskt emellanåt tala om sig själv som partiellt svensk.

Så har det varit mest hela tiden: en enorm välvilja, känslor av djup släktskap. Men det finns ett markant undantag: Konstantin Batusjkov, en av Rysslands första riktigt betydande poeter.

Batusjkov verkade på 1810-talet, på gränslinjen mellan klassicism och

romantik. Det brukar sägas att han bidrog till att förnya det poetiska språket, med italienskan som förebild. Det var han som – vid sidan om Zjukovskij – banade väg för Pusjkin. Så småningom blev han tyvärr sinnessjuk.

Våren 1814 hade denne Batusjkov som officer i ryska armén varit med om att inta Paris. Han återvände sedan via London och Göteborg. Redan på båten över Nordsjön drabbades han av en osympatisk svensk hyttkamrat. Kanske var det den erfarenheten som kom att bestämma hans inställning till Sverige. I brev hem beklagade han att han inte varit i stånd att kasta sin medresenär i havet.

Så kom han alltså till Göteborg, mitt i juli, och fann bara svensk småskurenhet. Till och med naturen i Sverige var ful, hette det i breven: några taniga lindar i en allé (vid Heden?) där köpmän och kontorister spatserade omkring ”så högtidligt som möjligt med sina engelska frackar, fruar, döttrar och trista minner”. Slutomdömet blev obarmhärtigt: ”Detta land saknar fascination”.

Batusjkov såg förstås till att ta första bästa båtlägenhet hem. Han var mycket mån om att undvika Stockholm. Låt oss säga att han är undantaget som bekräftar regeln: ryska författare älskar Sverige.

Något om Ukrainas förhållande till Förintelsen och judarna

Ingmar Oldberg, forskningsledare vid FOI,
E-post:ingold@foi.se

Följande rader bygger främst på material från en studieresa till Kiev och Lviv i april 2007 och läsning av två högtintressanta

böcker: historikern Johan Dietsch’ avhandling *Making sense of suffering. Holocaust and Holodomor in Ukrainian Historical Culture* (Lund University 2006) samt den ledande amerikanske Holocaust-experten Omer Bartovs nyutkomna *Erased: Vanishing Traces of Jewish Galicia in Present-Day Ukraine* (Princeton University Press). Dietsch analyserar historiskskrivningen, Bartov granskar och fotograferar historiska minnesmärken.

Bakgrund

Nazitysklands och dess ukrainska hantlangares folkmordspolitik drabbade enligt gängse beräkningar omkring 900 000 (60 procent) av de 1,5 miljoner judar, som fanns i Ukraina 1939, vilket är det största antalet efter folkmordet i Polen. Under efterkrigstiden, och särskilt sedan 1991, har många judar utvandrat och numera finns det bara ca. 80 000 (0,2 procent) kvar i hela Ukraina. Förintelsen drabbade särskilt judarna i Västukraina (dvs. östra Galizien, som under mellankrigstiden tillhörde Polen) där de utgjorde en relativt stor minoritet (1931 639 000; 9,3 procent) och antisemitismen var utbredd. Idag finns bara 12-15 000 judar kvar i hela Västukraina. En rik kultur, som genom århundraden präglat delar av Ukraina och Polen, har nästan helt försvunnit.

Ukrainsk historieskrivning om Förintelsen

Som Johan Dietsch visar användes under sovjettiden sovjetfolkets seger över den tyska fascismen som en central legitimeringsgrund för det socialistiska systemet i Ukraina. Den officiella

historieskrivningen framhävde ukrainarnas del i segern liksom att de led enorma offer, men man medgav ibland att borgerliga nationalisterna i västra Ukraina hjälpte ockupanterna. Det faktum att judarna särskilt drabbades av Förintelsen förtegs. Under efterkrigstiden utsattes sedan judarna av de allsovjjetiska kampanjerna mot sionister och kosmopoliter, vilka ansågs lierade med västliga imperialister.

Den ukrainska diasporan i Nordamerika, som strävade efter att bevara sin nationella identitet, intresserade sig i stället för *Holodomor*, Stalins avsiktliga hungersnödspolitik i Ukraina 1932-33, som ansågs vara ett folkmord riktat mot det ukrainska folket. Det framhölls bland annat, att fler ukrainare dog i Holodomor än judar i Förintelsen och att judar som framträdande representanter för den kommunistiska sovjetmakten var medskyldiga till Holodomor. Somliga ansåg rentav, att det sovjetiska förtrycket rättfärdigade vissa ukrainares samarbete med Nazityskland.

Delar av denna historieskrivning övertogs, när Ukraina blev självständigt 1991. I strävan att bygga upp en egen identitet framhävs numera kampen för frihet och kosacktraditionen. Leninstatyerna har ersatts av kosackstatyer och kosacklitteraturen flödar. Ukraina har strävat efter att få Holodomor internationellt erkänt som ett folkmord riktat mot ukrainarna och händelsen behandlas som en ukrainsk motsvarighet till Förintelsen. De officiella historieböckerna tonar visserligen ner de judiska kommunisternas ansvar för Holodomor, men det gör inte de organiserade antisemiterna. Det säljs antisemitisk litteratur överallt, däribland *Mein Kampf*.

Samtidigt med kampen mot sovjetmakten betonar den officiella historieskrivningen

emellertid, liksom på sovjettiden, även ukrainarnas aktiva kamp mot Nazityskland och dess våldsregim. Det jättelika segermonumentet *Mat rodina* står sålunda fortfarande kvar i Kiev, och den 9 maj firas som vanligt.

Men i allmänhet ses Ukraina som offer för två totalitära regimer, som ingick Molotov-Ribbentrop-pakten, vilket gör bilden komplicerad. Enligt en lärobok hälsades visserligen den sovjetiska ockupationen av Öst-Galizien av befolkningen som en befrielse från Polen, men den ledde också till sovjetisering och deportering österut, som gjorde att man välkomnade den följande tyska invasionen. Då det nazistiska förtrycket blev än värre började ukrainska partisaner bekämpa tyskarna. Det framgår sällan att ukrainare fanns med på båda sidor frontlinjen.

Nazisternas massmord på judar i Ukraina förtigs numera inte, men det förknippas huvudsakligen med Babij jar 1941, dess rasmotiv förklaras inte och judarnas tragedi ställs i skuggan av ukrainarnas lidanden. En lärobok från 2004 medger att judar drabbades särskilt i massakern i Babij jar men tillägger att varje stad hade sitt Babij jar. Många ukrainare hävdas ha hjälpt judarna, varvid särskilt den uniatiske metropoliten Sjeptitskij nämns. Det betonas också att ukrainarna straffades av nazisterna för detta och senare hyllades av staten Israel. Det framgår knappt att ukrainska nationalisterna hjälpte till med judeutrotningen. Dåvarande premiärminister Jusjtjenko deklarerade vid Holocaust-konferensen i Stockholm 2000 att miljontals ukrainares erfarenheter av Förintelsen gjort att ukrainarna väl förstår judarnas eldprov (*ordeal*).

Dietsch konkluderar, att den officiella bilden av ukrainarna som både hjältar och offer inte tillåter att andra folk fått lida

mer än ukrainarna eller att ukrainare varit medskyldiga till judeutrotningen i Ukraina. Dietsch konstaterar likväl att ukrainska historieböcker, som behandlar andra länder, behandlar Förintelsen mer objektivt som ett folkmord speciellt riktat mot judarna och det kallas då rent allmänt för ett europeiskt trauma. Genom att således förlägga Förintelsen utanför Ukraina kringgås problemet med ukrainarnas medverkan, men samtidigt vill man enligt Dietsch visa att Ukraina delar europeiska värderingar och tillhör den europeiska gemenskapen.

Babij jar

Den ukrainska synen på judeutrotningen kan tydligt illustreras med fallet Babij jar, som anses vara den största enskilda massakern i Förintelsens historia och blivit en symbol för dess icke-industriella skede. Massakern började som bekant med att SS-trupper i slutet av september 1941 på själva Jom Kippurdagen, en av judarnas viktigaste helgdagar, i ravinen Babij jar avrättade över 33 000 judar. Avrättningarna fortsatte därefter med kommunister, romer, sinnessjuka och ukrainska nationalister i det koncentrationsläger som inrättades (Syrets). Totalt beräknas mellan 70 000 och 120 000 människor ha dödats. Bland förövarna fanns också ukrainska hjälppoliser.

Då sovjetarmén återkom i november 1943, förvandlades koncentrationslägret till ett interneringsläger för tyska krigsfångar fram till 1946. Sedan revs lägret och på 1950-talet byggdes ett bostadskomplex och en stadion i området, likaså en damm vid ravinen (en damm som sedan brast med hundratals dödsoffer som följd). Då Nikita Chrusjtjov var kommunistpartichef i Ukraina, motsatte

han sig förslag från judiska författare, som Ilja Ehrenburg, att resa ett monument över offren, men det inre och yttre trycket ökade under 1960-talet. Ett genombrott skedde genom Jevgenij Jevtusjenkos berömda dikt från 1961, som inleddes med orden ”Vid Babij jar finns ingen minnessten”. Dikten tonsattes snart av Dmitrij Sjostakovitj i hans 13:e symfoni.

År 1966 satte myndigheterna upp en liten minnessten och tio år senare uppfördes ett svulstigt, typiskt sovjetiskt monument på fel plats med följande text på ryska, ukrainska och hebreiska: ”Här avrättades 1941-1943 över 100 000 Kiev-bor och krigsfångar av tysk-fascistiska inkräktare.” Judarna särskiljdes inte. Först 50 år efter massakern invigdes under medverkan av västliga organisationer ett menorah-format monument till minne av de judiska offren på rätt plats (nedan).

Intrycket av detta urvattnades emellertid, då man därefter placerade ut flera minnesmärken på olika platser i området, ett för avrättade ukrainska nationalister (1992), ett för två ortodoxa präster (2000), ytterligare en minnessten för dödade barn

(utan nationalitet, text bara på ukrainska) samt – med tysk medverkan – ett monument för *Ostarbeiter* och koncentrationslägerfångar i Nazityskland (2005). President Kutjma lade 2001 grundstenen till ett judiskt minnes- och mötescenter finansierat av amerikanska organisationer, men det blev aldrig byggt. Inte heller finns något monument över avrättade romer. (För fler foton, se www.museumoffamilyhistory.com/hme-ukraine.htm.)

Det kan tilläggas, att det är svårt att hitta i området kring Babij jar därför att ukrainska broschyrer saknar kartor. Det finns heller inga skyltar uppsatta och lokalbefolkningen kan inte ge besked. Både minnet och behandlingen av folk mordet är upprörande och beklämmande.

Förintelsen i Lviv

Liknande observationer kan man göra beträffande Lviv, Västukrainas huvudort som annars är en vacker stad med en rik och mångkulturell historia (se min artikel i *Bulletinen* nr. 2, 1998). Judarna utgjorde fram till andra världskriget en framträdande folkgrupp i Lwów, vilket då tillhörde det polska Galizien (160 000, 45 procent). Som Omer Bartov framhåller genomgick den judiska minoriteten en process av polonisering, sekularisering och modernisering men drabbades trots detta av rivaliserande antisemitiska polska och ukrainska nationalister inom landet och två mordiska totalitära regimer utifrån. Samtidigt omöjliggjordes emigration till USA och Palestina.

När Sovjetunionen ockuperade östra Polen i oktober 1939, föredrog visserligen många judar detta framför nazisternas

utrottningspolitik, men de drabbades likväl av kommunistiskt förtryck av deras kultur. En proportionellt större andel judar än polacker deporterades faktiskt av NKVD österut i Sovjet. Dels berodde det på att många polska judar flytt dit undan Hitler och dels på att de hörde till yrkeskategorier som sovjetmakten såg med stor misstänksamhet på, nämligen affärsmän, hantverkare och intellektuella. Något cyniskt kan man därmed säga att även om 25-30 procent dog under deportationen, så räddades ändå många judar på så sätt undan Hitler. När Hitlers arméer sedan tågade in sommaren 1941 började genast folk mordet på de judar som var kvar. Efter kriget blev ukrainarna snart den dominerande gruppen och ryssar den näst största. Inte många judar har återvänt eller flyttat dit och det finns numera bara en liten fungerande synagoga i Lviv.

Som Bartov klart visar är nästan alla spår efter judarna utplånade och ofta skändade av nutida antisemiter. Också i Lviv saknas vägskyltar och information i broschyrer och kartor, och bara experter kan hitta de enstaka lämningarna. Gator har bytt namn och bara Starojevrejska vulitsa skvallrar om att det funnits ett stort ghetto innanför murarna i centrum. Av synagogan återstår bara en grund och ett tomt valv bakom ett plåtplank. En liten plakett på ukrainska och engelska upplyser om att synagogan förstördes av tyska soldater och intill finns klotter med uppmaningen ”Smert zjidam” (död åt judarna) som man inte mödat sig om att helt ta bort (nedan).

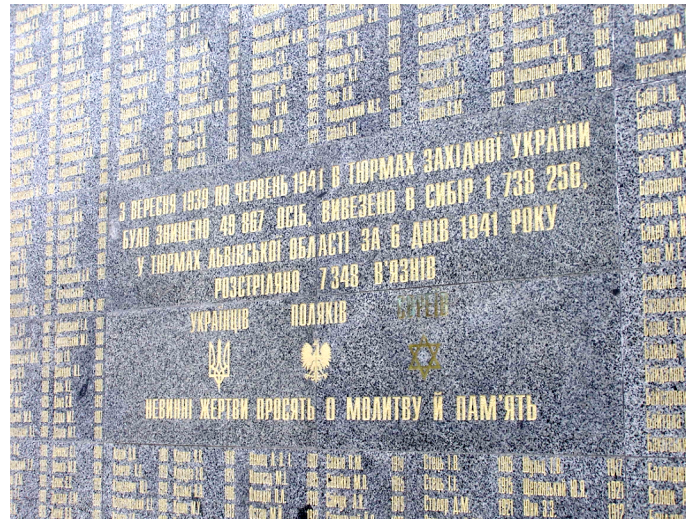

Lvivs historiska museum inrättade 1994 en avdelning till minne av ukrainarnas befrielsekamp under 1900-talet, vari denna skildras som riktad mot både Hitler och Stalin. Det framgår knappt att ukrainarna därmed också kollaborerade med antingen Hitler eller Stalin. Judeutrotningen nämns inte alls.

Man har dock uppfört några monument av intresse på senare år. Bortanför järnvägen, som skiljde det av tyskarna upprättade ghetton från staden, finns faktiskt sedan 1993 ett Holocaust-monument i typisk sovjetisk stil. På engelska, ukrainska och hebreiska berättas att längs denna dödens väg fördes 136 800 judiska offer av tyska nazifascistiska ockupanter. Där finns också rörande minnesstenar till enskilda offer. Men det bör påpekas, att monumentet finansierats av stadens judiska församling och inte verkar vårdas av lokala myndigheter.

Ett annat exempel är ett monument som inrättades 1997 över offer i ett f.d NKVD-fängelse under åren 1939-1941. På en vägg med hundratals namn finns en text, som upplyser om att det förutom ukrainska och polska offer också fanns judiska offer. Det positiva intrycket av detta förtas dock något av att färgen på Davidsstjärnan med text fått flagna,

medan de övriga nationalitetssymbolerna bättrats på. Det är svårt att inte misstänka att detta hänger samman med att judar sedan kriget anklagats för medverkan i mordet på ukrainska patrioter i fångelset.

Det kan alltså konstateras att de ukrainska myndigheterna inte bedrivit någon verklig *Vergangenheitsbewältigung* i förhållande till judarna så som t.ex. Tyskland och i viss mån även Polen gjort, och deras inställning till historien har vissa likheter med den nuvarande ryska. Den rika judiska kulturen i Västukraina har inte bara nästan utplånats utan också närapå försvunnit ur det allmänna medvetandet.

I någon liten mån motverkas dock detta av en ny faktor, nämligen det växande inflytandet västerifrån. Sedan 1990-talet har antalet judiska turister, främst från Israel och USA, som vallfärdar till trakter där de eller deras förfäder bott, starkt ökat. Det finns numera täta direktflyg mellan Lviv och Tel-Aviv. Denna turism förstärker landets ekonomi och kan hjälpa till att öka ukrainarnas kunskaper och intresse för judarnas del i landets historia.

Dessutom kan kanske västukrainarnas önskan att bli en del av det rika och välordnade EU bidra till att de anpassar sig alltmer till den västeuropeiska synen på mänskliga rättigheter och demokrati, så att den gamla antisemitismen så småningom tynar bort och en mer objektiv historiesyn breder ut sig.

Torkan i Moldavien, sommaren 2007

Av *Andreas Johansson*, Sida, Moldavien

E-post: a.johansson@asdi.md

2007 genomlevde Moldavien den svåraste torkan i landets historia på sex decennier och de högsta observerade temperaturerna på 120 år. Under sommaren passerade veckor av extrem hetta och mycket liten nederbörd. Den svarta jorden, som finns i Moldavien liksom i Ukraina, förlorade mycket av sin fuktighet och grödorna förbrändes där de stod. Utbyggnaden av konstbevattningsanläggningar är begränsad. Hektar på hektar av solrosor förtvinade och krökte sina ”huvuden”. Moldavien som under våren hoppades på att värmen, i kombination med lämpliga mängder nederbörd, skulle ge två skördar, fick istället inrikta sig på att försöka minska torkans förödande effekter på jordbruket. Ett jordbruk som redan var hårt drabbat av föregående års torka, hagel och översvämningar. Utöver detta kom det ryska embargot på jordbruksprodukter.

Årets torka blev dock långt allvarligare än vad som varit fallet under tidigare år. Dels drabbar torkan jordbruket direkt, i något varierande grad beroende på gröda, och dels drabbar det sekundärt djurhållningen genom att foder saknas eller genom att

boskap måste säljas av för att frigöra medel för inköp av nytt utsäde. Här är det självklart de små jordbruken och självhushållen som lidit de svåraste förlusterna. Inte minst har situationen blivit allvarlig då det kring varje mindre jordbruk finns en större skara människor som själva inte direkt brukar jorden, men som delvis är beroende av släktingars och vänners avkastning.

I juli månad gick det därför ut en direkt förfrågan om internationellt stöd från Moldaviens premiärminister, Vasile Tarlev. Många stater och organisationer gav omedelbart löfte om snar hjälp, vilket i många fall ännu inte har materialiserats. Det svenska stödet, via Sida, omfattar i nuläget 10 miljoner kronor och avses att gå direkt in i ett program samordnat av UNDP och FAO. Programmet består i sin tur av flera kort- och långsiktiga komponenter. Sveriges bistånd kommer att gå till omedelbart inköp av vete för vinterutsädet, vilket avser att täcka nära 10 procent av det föreliggande behovet. Mottagare är mindre jordbruk. Som läget är just nu vilar genomförandet av den första delkomponenten till stor del på det svenska bidraget.

Annan hjälp som inkommit har dels varit i form av direkt bilateralt budgetstöd samt materiellt stöd, dels i form av ett delvis styrt Världsbankslån. Här har dock mottagarna varierat något och moldaviska regeringen har ofta förespråkade hjälp till större jordbruk, bland annat då man vill se en stark inhemsk veteproduktion. En annan politiskt försvårande omständighet har varit att lokalvalen i maj och juni i år ritade om den politiska kartan på länsnivå (*raion*) om än inte i samma grad på den lägsta kommunnivån (*primaria*). Den politiska karta där det moldaviska kommunistpartiet ensamt kunde kontrollera allt från central till lokal nivå finns

därför inte längre. Signalerna från regering och president har så här långt varit tydliga: väljarna röstade "fel" och får nu stå sitt kast. Utvecklingen har därför, trots regeringens tidigare försäkringar, gjort frågan om distribution på landsbygden känslig.

Den nu pågående höstsådden skulle kunna återställa mycket av de tidigare förlusterna. Dock vilar framgången i detta på att vintertemperaturen håller sig inom de normala intervallen för säsongen. Skulle Moldavien även under vintern drabbas av ett extremt väder ser situationen ytterst illa ut för jordbruket.

Långsiktigt är det uppenbart att det krävs ett omfattande reformarbete i fråga om både bevattningssystem och jordbruksmetoder. Det är troligt att det förändrade väder som Moldavien upplevt under senare år är en del av de globala klimatförändringarna.

Det finns dessutom en överhängande risk att återkommande påfrestningar på jordbrukssektorn leder till ökad migration från landsbygden. Därigenom utarmas den moldaviska landsbygdsbefolkningen än mer och tvingas söka inkomst i städerna eller utanför landets gränser. För ett land där redan hundratusentals av dess medborgare befinner sig utomlands är givetvis varje ytterligare avtappning av dess humankapital högst allvarlig.

Recensioner

Återkomster. Svensk säkerhetspolitik och de baltiska ländernas första år i självständighet 1991-1994

Lars Peter Fredén, Förlaget Atlantis, Stockholm 2006

Disa Håstad, f.d. redaktör vid Dagens Nyheter, E-post: disa@hastad.se

Har Sverige fått ett intresseområde, frågade jag mig, när jag 1994 gjorde ett reportage i Lettland och fann att den svenska närvaron – med restauranger, firmor och annan företagsamhet – var helt överväldigande. (I Estland var finnarna viktigare än svenskarna, delvis på grund av språket och tv-sändningarna, som esterna kunde följa).

För oss ofördärvade antiimperialister i Sverige var det fullt med intresseområden. Var och en skulle stå själv och inte dominera över andra.

Men i själva verket hade Sverige också på det politiska planet stort inflytande över de baltiska länderna under deras första år i frihet. Det var Carl Bildt som då var regeringschef och han rekryterade Lars Fredén, som under frihetskampen 1989-91 varit svensk konsul i Riga (i praktiken svenskt sändebud till hela Baltikum, trots att det ännu lydde under Sovjetunionen) för att ingå i UD:s säkerhets- och analysgrupp. Från 1992 blev Fredén Bildts Baltikumrådgivare, vilket innebar ständigt resande.

Bildts plan var nämligen att Sverige skulle bistå med råd och handling för de nya Östersjögrannarna, en roll som skilde sig

mycket från vad Sverige gjort för något land i historien. Detta innebar att Sverige stod mitt i förhandlingar om bortdragande av sovjettrupper och utarbetade en ståndpunkt för de ryskspråkigas ställning i Estland och Lettland som lyckades få acceptans både i Washington och Moskva.

Den skildring som Lars Fredén, numera Sveriges ambassadör i Kroatien, har gett om dessa förhandlingar är nog en av de mest inträngande som vi kan få läsa om en regerings inre arbete. Den är dessutom mycket välskriven. Fredén har uppenbarligen fört noggranna dagboksanteckningar och vi får praktiskt taget timme för timme följa hur arbetet fortskred under dessa år. Carl Bildt framträder i helfigur, med alla sina språkliga karakteristiker (Jonas Hafström brukade få rycka in, när Bildt uttryckt sig mindre klart och förklara vad han menade) och den glöd och snabbhet med vilken han arbetade framgår i all tydlighet. Hur balterna var att arbeta med och hur entusiastiskt (eller mindre positivt) de tog emot svenskarnas råd får vi veta i, vad jag förstår, mycket öppenhjärtiga porträtt.

Läsaren får också vara med om förhandlingarna på andra orter, med Sveriges dåvarande Washington-ambassadör (med estniskt påbrå) som dörröppnare i USA, liksom turerna med den ryske utrikesministern Andrej Kozyrev (som i Stockholm höll ett tal som skulle vara ”ett skämt” om rysk nationalism, men som några år efteråt visade sig vara blodigt allvar).

På den svenska sidan hette nyckelfigurena Krister Wahlbäck, Tomas Bertelman och Dag Hartelius (de två senare blev sedermera ambassadörer i respektive Riga och Tallinn) i det team som bistod Bildt. Men det var dennes personliga övertygelse som drev denna aktiva politik. När Bildts regering förlorat

valet och Fredén till en början kvarstod som Baltikumrådgivare var det tydligt att socialdemokraterna, hur mycket de än ville vara Baltikums vänner, inte hade några planer på att göra en så personlig insats som Bildtregeringen.

Vad åstadkom man då? Ja, de ryska trupperna drogs faktiskt bort och de baser ingen trodde skulle lämna Baltikum försvann också. Svenskarna lyckades lirka med balternas oförsonliga inställning till de tidigare ockupanterna - den rysktalande befolkningen - och även om tillståndet för denna ännu inte är idealiskt har man dock kommit långt på väg. Ryssland har haft behov av att peka ut än den ena, än den andra baltiska regeringen som ”fiende” - först var Lettland, nu tycks det vara Estland. (Med inträdet i Nato har dock balternas konkreta rädsla för ryssarna minskat något).

Många tvivlade också på, skriver Fredén, att balterna verkligen skulle kunna klara av självständigheten och bli demokratiska och självförsörjande stater. Men detta har nu skett - även om EU-medlemskapet fungerat som magnet.

Värdet med Lars Fredéns bok är framför allt dess direkthet. Många kommer att skriva analyser om de första årens självständighet. Men de vittnesmål vi får här är unika - framför allt för att de skrivs med händelserna i färskt minne. Det är otroligt spännande läsning hela tiden.

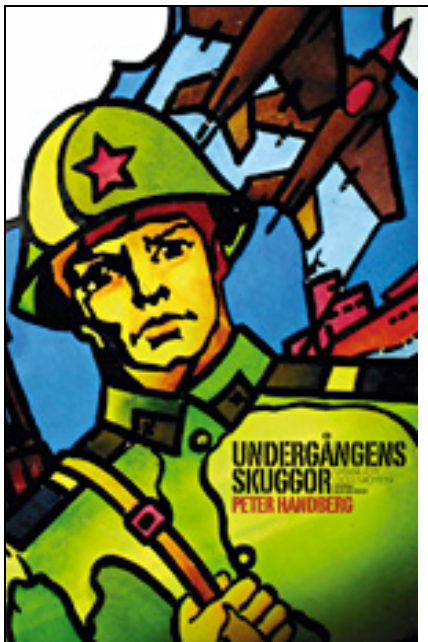
Som dokument om Carl Bildts regering har boken också stort värde. Tyvärr har den inte blivit så spridd och känd som den förtjänar (jag erkänner villigt min egen skuld eftersom jag inte hade tid att läsa den förrän i sommar). Men den förtjänar en stor publik och alls icke bara av fackmän. Det här är en unik inblick i en regerings arbetssätt.

Udergångens skuggor – missiler och möten – reportage

Peter Handberg, Natur och kultur
Stockholm 2007, 208 s.

Robert L. Larsson, säkerhetspolitisk
analytiker vid FOI, E-post:
robert.larsson@foi.se

Tankar om kriget, döden och jordens undergång har funnits sedan en viss orm började marknadsföra förbjuden frukt. Om vi bortser från diverse kometsekters och religiösa samfunds profetior om en nära förestående undergång har den säkraste vägen mot Harmageddon förkroppsligats av det kalla krigets kärnvapenpolitik.

Författaren och översättaren Peter Handberg har utforskat detta ämne i denna bok, som kom ut tidigare i år. Det är en slags reportagebok där Handberg

beväpnad med en GPS och ett rekommendationsbrev från författarförbundet åkt runt till de före detta sovjetiska robotbaserna i dagens Estland, Lettland och Litauen. Han har pratat med gamla ingenjörer, soldater och befälhavare vid baserna samt fotograferat robotbasernas kvarlämningar. Betongbunkrar, kärnvapensilos, baracker, matsalar och lekplatser med robotformade rutschkanor lyfts fram i ord och bild. Med snygg layout och många färgfotografier är boken estetiskt sett mycket tilltalande.

Intervjuerna är mycket personliga och förmedlar känslor och intryck från dåtid och nutid. Emellanåt, men inte ofta, gör författaren mer matiga kommentarer om risker, beredskap och säkerhet. Hälso-riskerna för soldaterna var betydande och inte bara hotet från kärnvapenkrig var överhängande; även den fredstida hanteringen av missilernas giftiga bränsle skördade sina offer. Anfallsplanerna mot väst och Nato var omfattande. Sverige skulle enligt Handbergs källor ha rykt i det första angreppet mot Europa, sin neutralitet till trots.

Reportaget är dock uppblandat med filosofiska resonemang om undergångens gestaltning, historiens vändningar och Sovjetunionens förhållande till omvärlden. Det mesta är tillbakablickande, men några samtida och framtida reflektioner letar sig fram bland beskrivningarna av sönderrostad taggtråd. Däremot framkommer det inte speciellt tydligt att de gamla artefakter som författaren skriver om inte är helt inaktuella. Dagens Rysslands genomför en kvantitativ nedrustning av kärnvapenarsenalen, men en kvalitativ upprustning. Strategiska bombflyget har just återupptagit patrulleringar i alla geografiska riktningar och nya kärnvapenbärande robotubåtar planeras och konstrueras. Inte långt från Baltikums

östgräns finns således den värld som författaren beskriver som historisk.

När Peter Englund recenserade boken i DN, 12 april, belastade han den med ett par säckar superlativer. Han skriver bland annat att "Denna genomtänkta och rasande intelligenta bok rymmer uppgifter som kan chockera även luttrade katastrof-kännare." Det är väl något av en överdrift. Luttrade kärnvapenforskare har tänkt i otäckare banor än detta, till exempel hur man efter en kärnvapenattack skulle följa upp med biologiska stridsmedel, men boken har nog sin publik hos dem som uppskattar att tänka på döden eller kanske har gett ut poesiböcker på eget förlag. Den publik som är lagd åt ett annat håll än detta riskerar att bli besviken.

Själv har jag läst boken från en analytikers perspektiv och som intresserad av det kalla krigets infrastruktur, Sovjetunionens beredskapsplanering och kärnvapen-avskräckningens logik har jag stött på patrull. Därför har jag tre huvudsakliga invändningar mot boken.

För det första är visserligen bokens kombinerade reportage/historiebeskrivande/filosofiska hållning en intressant och originell angreppsvinkel, men den fungerar inte speciellt bra vare sig gällande struktur eller innehåll för den som är intresserad av faktiska sakförhållanden. Platser, tankar och personberättelser flyter snabbt samman och man står frågande till vad författaren egentligen vill ha sagt. En tanke som uppkom under läsningen är att författaren egentligen bara vill ha en startbräda för att behandla och sortera sin egen barndomsångest och tankar om jordens undergång. Utvikningar om vad hans mormor brukade göra är helt enkelt ovidkommande i detta sammanhang.

För det andra kan man som analytiker av säkerhetspolitik och strategi inte annat än

rasa, som det heter i kvällspressen, över felaktig terminologi och analys. Boken har trots allt vissa aspirationer att vara en reportagebok och då blir det inte bra när man blandar ihop robotar och raketer eller skall räkna om hur många Tjernobyl-katastrofer som ett visst antal robotar skulle kunna åstadkomma. I slutet av boken finns ett par mycket seriösa referenser medtagna, men de verkar inte ha använts i någon större utsträckning.

För det tredje är författarens språkbruk mycket målande med rikliga mängder metaforer och liknelser. En prunkande språkdräkt är dock inte eftersträvansvärt om man skriver om kärnvapen av typen SS-18 Satan. Här vore ett mer stringent språk att föredra. Handberg citerar dessutom lätttexter av popgruppen Alphaville och kryddar framställningen med poetiska formuleringar som: "Det eskatologiska storhetsvansinnet är också ett eko från framtiden, ett eko från vår egen bortgång uppförstorad till världens slut rungande i vår kropp". Ganska pretto faktiskt.

Avslutningsvis kan alltså boken rekommenderas till dem som vill läsa något välskrivet om existentiell ångest inramad av förfallna bunkrar och sovjetiska soldatinstruktioner. Men den kan inte rekommenderas till dem som hoppas på några nya intressanta perspektiv på sovjetisk beredskapsplanering eller på en kartläggning av Baltikums kärnvapenbaser.

Bulletin Nr 3, 2007

Sällskapet för studier av Ryssland, Central- och Östeuropa samt Centralasien

Tryckt i Stockholm 2007

Redaktör och ansvarig utgivare: Ingmar Oldberg

Bulletinen utkommer med ca 4 nummer per år och kan rekvireras från

Ingmar Oldberg

ingold@foi.se tel. 08-6696221, Postadress: Krukmakargatan 46, 11726 Stockholm

Bulletinen finns också tillgänglig på Sällskapets hemsida <http://www.sallskapet.org>

Tidigare nummer finns på adressen: <http://www.sallskapet.org/bull/bullreg.html>

Bulletinen finns också tillgänglig på hemsidan för Sällskapet för studier av Ryssland, Central- och Östeuropa samt Centralasien: **<http://www.sallskapet.org>**

Tidigare nummer finns på adressen: **<http://www.sallskapet.org/bull/bullreg.html>**